

68. HAVAS ENDRE KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ

(London, 1945. május 17.)

Kedves Elnökné,

Ebben a pillanatban érkezett az Elnök úr, akivel kezdtük átvenni az üzeneteit. Mindjárt az első pontnál, ahol a yoke és acre¹ converziójáról van szó és „Mikes javításairól” – kiderült a félreértés. Az Elnökné nem emlékezett, hogy a cikk beküldése előtt Rostással[?]² nézette át, s őt bízta meg a javítással. A javítások az ő keze írása, és azt az Elnökné annak idején látta és jóváhagyta. Ha Mikes önkényesen belejavított volna, felmondtam volna a barátságot. Ilyesmire nem képes. Ezért kell lezárni az ügyet. Holnap tovább referálok mindenről. Most csak erről akartam értesíteni.

Szeretettel minden jót

Havas

Az Elnök úr jól van.

PIL 704. f. 81. ó. e. (eredeti)

¹ Angol földterületmértékek.

² A név nehezen olvasható.

69. JÁSZI OSZKÁR KÁROLYI MIHÁLYHOZ

(Worcester, Mass., 1945. május 17.)

Mélyen tisztelt és kedves Barátom!

Ez a levél már régóta esedékes, de nagyon be voltam fogva munkával s mindenekelőtt, nagyon blue volt bennem a világ. Most is olyan. Úgy érzem, hogy a Sorsnak nagy igazságtalansága velünk szemben, hogy ma, mikor életünk vége felé alkalmunk nyílhat nek eszméink megvalósítására, el vagyunk zárva a magyar eseményektől, s voltaképp azt sem tudjuk, hogy mi történik odahaza. Neked s a többi megválasztottnak már régóta otthon kellene lennetek, hogy a nagy átalakulást irányíthassátok, de V[ámbéry]-ék a legkisebb hír vagy útmutatás nélkül vannak. Így fontos hetek és hónapok fognak elveszni. Ahelyett, hogy Te megszervezhethéd Magad körül azt a kis elit táborkart, melyre okvetlenül szükség volna, hogy a mű kátyúba ne essék, second rank¹ emberek vagy diktátori küldöttek tolonganak a fórumon, alkotó eszmék és történelmi felelősség nélkül.

Pedig ez a táborkar mindig kicsiny volt, pláne ma, a zord évtizedek után még jobban megcsökkent és legyengült. Én nem politikai vezérszerepekre gondolok; inkább a kulisszák mögül irányítókra, minden tiszta jellem és mélyre látó elme mozgósítására. Pl. akár egyéni parasztbirtok, akár szabad szövetkezetek formájában hajtsák is végre az agrárreformot, az nagyon tökéletlen lesz a Rácz Gyula és a Dániel Arnold² szakértői közreműködése nélkül. Avagy Czákó Ambró megszólaltathatná az új magyar protestantizmus hangját. Ruzsemnek már az igazságszolgáltatás reformján kellene dolgozni. Dienes Lajosnak,³ Rony Hugónak s több más jeles amerikai természettudósnak, valamint Hatvanyinak, Péterfi Tibornak s több más igazi tudósnak a közoktatás reformját kellene a kezükbe venni stb. Csak így tudom elképzelni egy új magyar közlélek és tisztább erkölcs kialakulását. Félműveltekkel és kompromisszumügynökökkel, ezt a munkát nem lehet végrehajtani, sem dogmatikus fanatikussal.⁴

Nagyon különös (nem tudom, hogy észrevetted-e?), hogy ma maga Uncle Joe⁵ az egész vonalon októberi politikát csinál, a legkisebb marxi kihangsúlyozás nélkül, mondhatom, az én egykori programom alapján. A különbség csak az, hogy ami nálunk hit és

meggyőződés volt, az itt taktika és utógondolat. De ez magában még nem baj, a magok mégis ki fognak kelni, ha akadnak gondos és lelkiismeretes kertészek. Sajnos, ezeket nem látom. (Lehet, hogy részben a hírszolgálat hiánya!)

Ez az, ami bánt. Te tudod legjobban, nem hajt politikai szerep vagy ambíció. Ellenkezőleg, ilyen szerepet nem is vállalhatnék, mivel Sors és fogadalom ideköt Amerikához. Ellenben fáj, hogy életem munkáját nem tudom befejezni, és nem fogok Veled dolgozhatni! Pár nap előtt Bölöni azt írta, hogy az én feladatomban az volna, hogy a budapesti egyetemen tanítsak, és az ifjú elméknek új lendületet és orientációt adjak. Ebben amerikai állampolgárságom sem akadályozna, és a nélkül, hogy észrevennének, egy-egy eszmével vagy tervvel segítségedre lehetnék. Mindez nagyon szép volna. (A Duna és a budai hegyek is hívogatnak, s jólesnék néhány régi barát társasága és a farkasmezei sírhant ígérete.) Ámde tudom, hogy ez utópia. Szellemi szabadság nélkül nem tudnék megélni, és a lelkendező kis csatlósok hamar feljelentenének és kielekloznának.⁶

Ámde az én finálém mellékes. Ellenben a jövő attól függ, hogy Te hazamehetsz-e. Bárminő tisztségben vagy feladatban, de mint az új világ jegecesedési központja. Ha ezt nem akarják lehetővé tenni, ez azt mutatná, hogy félnek a szabad férfiakról, akiket nem lehet sem megvenni, sem terrorizálni. Ilyenek hiányában nem jöhet új világ, csak a diktatúra fordulása.

Ezért vagyok fokozódólag nyugtalan. Hisz előttem van a New York-i példa, látva, hogy a szabadsághősök éppoly megalkuvók és üzletesek, és régi formulák dogmatikus kürtölői, mint a Népszava⁷ és az egyházak legényei.

Nagyon szeretném a Te és a Grófnő véleményét tudni ezekről a dolgokról.

Remélem, hogy mindnyájan jól vagytok. Mi is megvagyunk. Andris fiam utoljára Párizs közelében volt, várva küldetését Németországba. Én az ősszel újra elkezdem itt a tanítást. Valószínűleg egyedül, mivel egy családi apartmentet eddig lehetetlen volt találni. Címem egyelőre a régi marad.

A legjobbakat kívánva, kedves Feleségeddel együtt tisztel és szeretettel üdvözöl

hű barátod és bajtársad

Jászi Oszkár

A mellékelt cikkek talán érdekelni fognak.

PIL 704. f. 81. ó. e. (eredeti)

¹ Másodrangú (angol).

² Dániel Arnold agrár-közgazdász, a *Huszadik Század* munkatársa, Szabó Ervin és Jászi Oszkár köréhez tartozó radikális. A szocializmussal rokonszenvezett, de a marxizmust és különösen a kisparaszti birtok felszámolását elutasította. 1919-ben emigrált, Bécsben, Csehszlovákiában, a harmincas évek végétől Angliában élt. A második világháború alatt Károlyival együtt részt vett különböző angol bizottságokban a közép-európai földreformtervek kidolgozásában.

³ Dienes Lajos tanár, a Radikális Párt tagja, az 1918-as forradalom előtt és alatt a progresszív pedagógiai reformtervek egyik kidolgozója.

⁴ Úgy tűnik, Jászinak még némi idő kellett, hogy megértse: a „félműveltek, kompromisszumügynökök, dogmatikus fanatikuskok” nem égnék a vágytól, hogy a nyakukra hozzák a felsorolt emigráns kiválóságokat és Kármánt, Mannheimet, a Polányiakat stb., de még a tudomány, kultúra középszintű, külföldön ismeretlen művelői sem. – A felsoroltak közül csak Hatvany Lajos és Péterfi Tibor tért haza, a szövettankutató Péterfit egyetemi tanárrá nevezték ki, de tudománypolitikai vagy más irányító szerepet nem kapott. Ráczy Gyula közgazdász nem emigrált, itthon halt meg 1948-ban, de valószínűleg magas kora miatt nem játszott már szerepet a tudományban vagy közéletben.

⁵ Sztálin.

⁶ Feltehetőleg „kiutálnának”, a német „Ekel”-ből.

⁷ *Amerikai Magyar Népszava*. L. Kéri Pál e kötetben közölt 11. sz. levelét.